

De taalmengtafel: een model voor taalbeschouwing

Johan De Schryver

In hun essay *Taal, onderwijs en de samenleving* waarschuwen de sociolinguïsten Blommaert en Van Avermaet (2008) niet ten overvloede voor een uniformerend taalzorgonderwijs, dat leidt tot *"meer ongelijkheid, meer uitsluiting, meer discriminatie, en niet enkel voor allochtonen"* (p. 59). *"Overal waar men een verhoogde nadruk ziet op één enkele normatieve standaard merkt men dat taal steeds meer discriminerend werkt. Het is een eigenschap van vele systemen die op idealen van gelijkheid zijn gebaseerd dat ze neigen naar uniformiteit, en dat er daardoor steeds meer gevallen van afwijking van die uniformiteit worden gevonden."* (p. 59-60)

Ze benadrukken daarom, zoals velen vóór hen, dat het essentieel is om het taalzorgonderwijs in te bedden in een taalbeschouwelijk kader. *"Leerlingen moeten sociolinguïstische generatieve competenties verwerven, en dat betekent: de competentie om variatie in taal te herkennen en erkennen, de waarde ervan inschatten, en de functie ervan te begrijpen."* (p. 113) Onderwijs in de standaardtaal wordt op die manier zeker niet veroordeeld, als ze maar onderwezen wordt als variant van 'de' taal. (p. 113)

De vraag is nu hoe dat allemaal moet, zeker in Vlaanderen, waar de oude mono-(meer bepaald hollando-) centrische standaardtaalcultuur begint af te brokkelen, met veel onduidelijkheid tot gevolg. Hoe breng je een variatievriendelijke houding bij zonder daarom tot taalanarchie aan te zetten?

HET COMPLEXE TAALGEBRUIK

Taalgebruik (en dus ook taalvariatie) is een zeer complex verschijnsel en doelmatig taalbeschouwingsonderwijs hierover is dan ook een heikele zaak, althans in het secundair of hoger onderwijs voor niet-taalkundigen. De gevaren zijn talloos. Een te wetenschappelijke ingesteldheid leidt al vlug tot te abstract onderwijs, terwijl het omgekeerde vrijblijvende oppervlakkigheid kan opleveren. Het onderwijs kan ook te verbrokken zijn, met nu eens een les over geografische variatie, enkele maanden later een leuke sessie over jongerentaal en nieuwe trends binnen de sms-taal, en nog wat later een les over tussentaal. En het grootste gevaar is dat de inzichten van het taalbeschouwingsonderwijs niet of onvoldoende worden overgedragen naar het vaardigheidsonderwijs, naar het vreemdetalen-

Hoe breng je een variatievriendelijke houding bij zonder daarom tot taalanarchie aan te zetten?

Op een mondeling examen Nederlands zullen leerlingen zich gemakkelijker conformeren aan de strikte normen van de leraar dan in een gesprek met dezelfde leraar op straat.

onderwijs en naar het talig functioneren in het algemeen, dus ook buiten de school.

Wat het onderwijs moet nastreven, is een blijvend inzicht in de sociale systematiek van taalgebruik, en uiteraard de attitudes (de sociolinguïstische competenties) die daaruit resulteren en tot een ver-

antwoord talig functioneren moeten leiden, zonder daarom creativiteit en persoonlijke keuzes uit te sluiten. Leerlingen moeten daarom onder andere leren dat elke taalproductie het resultaat is van een reeks bewuste of onbewuste sociale beslissingen. Taalgebruikers willen bijvoorbeeld vaak (maar soms net niet) tegemoetkomen aan de verwachtingen van hun gesprekspartners. De mate waarin ze willen voldoen aan die normen, of zich ervan willen distantiëren, is relatief: op een mondeling examen Nederlands zullen leerlingen zich gemakkelijker conformeren aan de strikte normen van de leraar dan in een gesprek met dezelfde leraar op straat,

gemakkelijker met een oudere leraar dan met een piepjonge, gemakkelijker met de leraar Nederlands dan met de leraar biologie.

De normen zijn ook divers. Er zijn verwachtingen met betrekking tot de tekstsoort: van geschreven taal

verwachten veel mensen iets anders dan van gesproken taal. Dat kunnen we dan stilistische normen noemen. In dit verband maken we een onderscheid tussen formele, informele en stilistisch neutrale taalelementen.

De in Vlaanderen beruchtste verwachtingen hebben te maken met de geografische spreiding van bepaalde woorden of constructies (geografische normen): sommige zijn zeer lokaal (dialect), sommige algemeen. Nog andere verwachtingen zijn beperkt tot bepaalde niet geografisch gebonden groepen (vaktaal, groepstaal).

Heel belangrijk is het inzicht dat niet enkel de mate waarin we willen voldoen aan deze normen, relatief is, maar dat ook de normen zelf dat zijn. Grammatica's en woordenboeken gebruiken wel labels als informeel en formeel, maar in feite gaat het om een uitgebreide schaal van karakteristieken als vulgair en plat aan het ene uiterste, tot archaïsch en verouderd aan het andere. Het gaat dus niet om dichotome tegenstellingen, maar om een continuüm. Hetzelfde geldt voor andere normen, bijvoorbeeld de geografische. Ook de schaal dialect-algemeen is continu. Sommige taalelementen zijn beperkt tot een dorp of stad, andere tot een beperkt gebied errond, nog andere tot een groter gebied errond, enz. Zo zijn er woorden en constructies die beperkt zijn tot West-Vlaanderen, of tot de regio Brabant-Antwerpen en een stukje van Oost-Vlaanderen, er zijn woorden die vrijwel in heel Vlaanderen gebruikt worden, en er zijn woorden die in heel Nederland en Vlaanderen gebruikt worden.

Doordat taalgebruikers rekening houden met verschillende verwachtingen, zelf verschillende verwachtingen hebben en ervan uitgaan dat anderen daar ook rekening mee houden, krijg je een grote variatie in taal. Het gaat evenwel om een sociaal georganiseerde variatie, dat is iets anders dan chaos of anarchie, waar sommigen de term 'variatie' mee associëren. Taalvariatie is dus des mensen en alleen daarom al is respect ervoor op zijn plaats.

Taalvariatie is des mensen en alleen daarom al is respect ervoor op zijn plaats.

DE TAALMENGTAfel: EEN CONCREET EN DYNAMISCH MODEL

Het is geen eenvoudige zaak om zelfs deze simplistische voorstelling van het taalgebruik didactisch efficiënt te vertalen. Efficiënt betekent niet enkel dat de inzichten gerealiseerd worden, maar ook dat de leerlingen ze kunnen transfereren naar hun taalwerkelijkheid, binnen en buiten de school. Er is analyse nodig, maar ook synthese, en liefst een synthese die we kunnen weergeven in een eenvoudig schema, dat ook gebruikt kan worden buiten de taalbeschouwingslessen, als referentiemodel. Op de tweeëntwintigste conferentie *Het Schoolvak Nederlands* (Brussel, 14 en 15 november 2008) heb ik

voorgesteld om hiervoor de metafoor van de mengtafel te gebruiken (De Schryver, 2008). De reacties hierop van het onderwijsveld waren dermate positief dat ik het nuttig vind het voorstel in dit artikel¹ iets uitgebreider te presenteren.

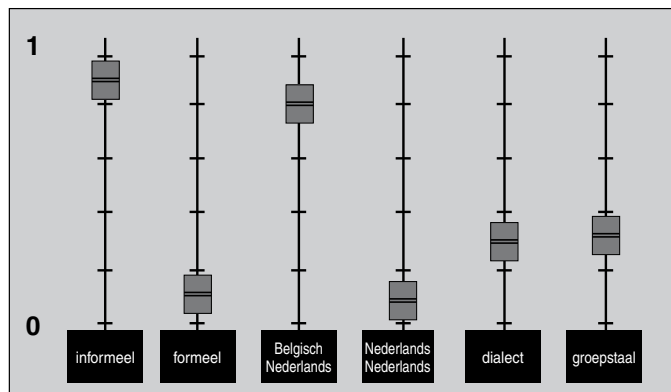
Het schema in figuur 1 probeert recht te doen aan (een deel van) de interne variatie van het Nederlands en het doet dat op een objectieve manier in die zin dat er geen oordeel wordt uitgesproken over de varianten: formeel wordt niet als beter voorgesteld dan informeel, het algemene Belgisch-Nederlands wordt op voet van gelijkheid behandeld met het algemene Nederlandse Nederlands.

FIGUUR 1: Een statisch model

Algemeen Nederlands					
Belgisch Nederlands			Nederlands Nederlands		
Informeel	Algemeen	Formeel	Formeel	Algemeen	Informeel
Dialecten			Dialecten		

Het probleem van het schema is onder andere dat het statisch is én suggereert dat de 'varianten' in de cellen monolithisch en duidelijk begrensd zijn. Dat is in werkelijkheid niet zo en een dergelijk schema werkt dan ook ongewenste misvattingen over taal in de hand. Talen zijn ingewikkelde verzamelingen van in elkaar verglijdende 'varië-

teiten' en als we ze waarheidsgetrouw willen beschrijven, hebben we dynamische modellen nodig. Het model dat ik verdedig, is gebaseerd op de metafoor van de mengtafel voor geluid en beeld, met zijn vele schuifknoppen. Figuur 2 biedt een rudimentaire aanzet voor zo'n model.

FIGUUR 2: De *taalmengtafel*

We kunnen ons voorstellen dat we in elke taalgebruikssituatie voor onze interne, mentale taalmengtafel staan en bepaalde keuzes moeten maken. We moeten bepalen in welke mate we zullen tegemoetkomen aan de stilistische verwachtingen. Met de schuifknoppen van de taalmengtafel kunnen we relatieve keuzes maken door ze naar believen te positioneren tussen de twee extremen van bepaalde verwachtingen of normen.

De taalgebruiker die de taalmengtafel van figuur 2 bedient, bijvoorbeeld, is mogelijk een jonge Vlaming die aan het spreken of het chatten is met een soortgenoot. Hij of zij kiest ervoor om veel informele taalelementen toe te laten en formele te vermijden. Het hoge gehalte Belgisch-Nederlands kan erop wijzen dat de ontvanger ook een Vlaming is, of dat de zender zich niet wenst aan te passen aan de noden van een Nederlandse ontvanger, of (het waarschijnlijkst) dat de bewuste schuifknop halverwege of hoger geblokkeerd is doordat de zender zich niet bewust is van het Vlaamse karakter van vele taalelementen.

Van striktere geografische beperkingen zijn we ons beter bewust: als we dialect toelaten,

zoals in figuur 2, dan is de kans groter dat het om een bewuste keuze gaat, bijvoorbeeld omdat de ontvanger een streekgenoot is. In de taalgebruikssituatie van figuur 2 is de ontvanger ook een groepsgenoot aangezien er zo veel groepstaal wordt toegelaten, mogelijk jongerentaal. De combinatie van de twee laatste knoppen kan ook wijzen op een streekgebonden groepstaal, zoals Antwerpse straattaal of Limburgs fruittelersjargon.

VOORDELEN VAN DE TAALMENGTAfel

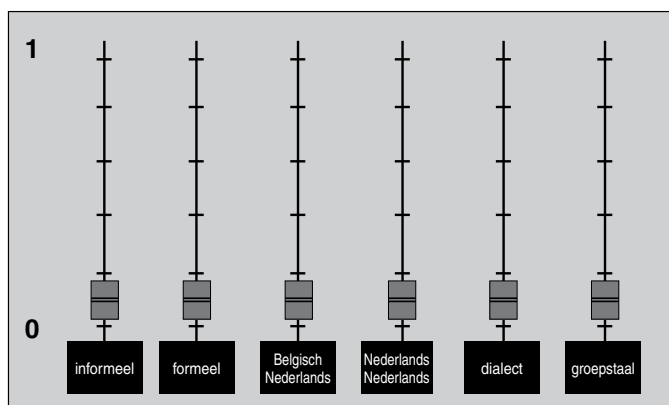
1. Het model geeft een eenvoudige visuele voorstelling van (de essentie van) een complex gebeuren en beklijft daarom beter.
2. Het is in overeenstemming met de dynamische taalwerkelijkheid. Het biedt een kader waarin niet hokjesgewijs meer gedacht wordt over taal of taalvariëteit. Taalproductie is altijd het resultaat van het samenspel van *relatieve*, maatschappelijke keuzes en persoonlijke overtuigingen hierover. Die keuzes

kunnen ook tijdens een gesprek aangepast worden: denk aan een gesprek dat aftastend begint in een formele stijl (*u*) en gaandeweg verglijdt naar een informelere stijl (*jij, gij*). Wat telt, zijn die keuzes en die overtuigingen, en niet allerlei labels voor in se fictieve en zeker niet af te grenzen entiteiten zoals 'tussentaal', een term die door taalkundigen al vaker op de korrel is genomen. Volgens De Caluwe (2006) verwijst deze veroordelende, negatieve term naar de natuurlijke omgangstaal in Vlaanderen, volgens mij naar een

oneindige verzameling taalmengtafelconstellaties waarin de knoppen 'Belgisch-Nederlands' en meestal ook 'informeel' niet op nul staan. Er bestaat immers niet de minste overeenstemming over wat nu wel en wat niet tot die tussentaal zou behoren.

De vraag is ook in hoeverre we de term 'standaardtaal' nog nodig hebben. Misschien kan hij nog het best dienst bewijzen als een neutrale technische term die verwijst naar de constellatie in figuur 3.

FIGUUR 3: De standaardtaalconstellatie op de taalmengtafel

Het voordeel van deze opvatting is dat de term dan geobjectiveerd wordt: hij suggereert niet langer dat standaardtaal beter zou zijn dan andere constellaties. Het is niet langer een ideale constellatie, maar veeleer een ideële: er zullen weinig teksten te vinden zijn zonder enig spoor van formeel, informeel, Belgisch-Nederlands of Nederlands-Nederlands taalgebruik. Standaardtaal betekent op die manier immers neutraal taalgebruik en de werkelijkheid is nooit zo neutraal. De term kan wel dienst doen om specifieke taalelementen te karakteriseren. Dan zeggen we dat het woord *stoel* of de hypothetische bij-

zin met *mocht* (*Mocht ik ziek zijn, dan...*) standaardtaal zijn. In die zin gebruikte de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* van 1984 de term.

3.

De taalmengtafel is een objectief en emancipatorisch model in die zin dat dit model de verantwoordelijkheid bij de taalgebruiker legt en op zich geen enkele keuze veroordeelt. Het oordeel over een keuze hangt af van de persoonlijke overtuigingen van de taalgebruiker. Wie niet houdt van Belgisch Nederlands, zal zich storen aan een construc-

tie als *Moest ik ziek zijn, dan blijf ik thuis*. Wie niet houdt van formeel taalgebruik, zal een woord als *indien* in gesproken taal misschien vreemd of zelfs ongepast vinden, maar de taalmengtafel zelf zegt daar niets

De taalmengtafel-gebruiker moet incalculeren dat de ontvanger niet altijd dezelfde verwachtingen heeft als de zender.

over. Een taalgebruiker kan net zo goed beslissen om het woord *indien* toch te gebruiken in gesproken taal, omdat hij dat nu eenmaal prettig vindt en omdat hij aanneemt dat de hoorder daar geen probleem mee heeft, of omdat hij vindt dat de hoorder zich daar niet

mee te moeien heeft. Het model laat op die manier ruimte om creatief om te gaan met taal.

4.

De taalmengtafel biedt een overkoepelend referentiekader voor taalbeschouwing, taalvaardigheid en taaltraining. Leerlingen moeten in de taalbeschouwingslessen vertrouwd gemaakt worden met de handleiding van de taalmengtafel. Ze moeten leren nadenken over wat de implicaties zijn van de verschillende keuzes, welke maatschappelijke verwachtingen er bestaan, wat hun eigen overtuigingen zijn, enz. In de taalvaardigheidslessen (ook van de vreemde talen) passen ze die inzichten toe. Maar er is ook taaltraining nodig: als de databank waarop de taalmengtafel opereert, leeg is, is er geen output. Als de databank inadequaat is, is ook de output inadequaat. De databank van de leerlingen, of noem het de geheugenchip van hun interne taalmengtafel, moet daarom systematisch geüpdatet worden. De inhoud moet enerzijds uitgebreid worden met nieuwe woorden, maar in het geval van leerlingen vooral met méér woorden. De inhoud moet ook *gedifferentieerd* worden: de woorden en constructies moeten juist gecodeerd zijn

op hun sociale impact. Leerlingen moeten bijvoorbeeld leren dat bepaalde woorden informeel zijn en daarom volgens veel andere taalgebruikers niet op hun plaats in pakweg een zakelijke brief. Pas als je de verwachtingen kent, kun je bewuste, verantwoorde keuzes maken.

LEES DE HANDLEIDING

Elke gebruiker moet de handleiding goed bestuderen, ook de leraar die het model wil gebruiken in taalbeschouwingslessen. In die handleiding staat namelijk dat de taalmengtafel een flexibel model is dat ook flexibel gebruikt moet worden. Het kan evengoed misbruikt worden om een nog gedeeltelijk statische opvatting voor te stellen. De twee volgende opmerkingen verdienen dan ook de grootste aandacht.

1.

De taalmengtafelgebruiker moet incalculeren dat de ontvanger niet altijd dezelfde verwachtingen heeft als de zender. Taalgebruiker A kan het best leuk vinden om een woord dat als 'formeel' gecodeerd staat in zijn databank, te gebruiken bij het spreken. B kan dat appreciëren, maar evengoed kan hij zich eraan storen. Met andere woorden, de verwachtingen van de ontvanger liggen niet zo vast als soms wordt voorgesteld.

2.

Elke taalgebruiker heeft een andere taalmengtafel. Dat geldt zeker voor de software, de databank. Die verschilt van persoon tot persoon altijd in omvang en inhoud: de elementen zelf en de codering ervan kunnen verschillen (wat voor de een formeel is, is dat niet voor de ander). Anderzijds kunnen er ook verschillen in de hardware zijn. De ene taalgebruiker heeft knoppen die de andere

niet heeft. De taalmengtafel van veel Nederlanders zal geen keuzeknop 'Belgisch Nederlands' hebben, en bij veel volwassen taalgebruikers zal de straattaalknop ontbreken. De taalmengtafels van een vijftigjarige Turkse immigrant in Utrecht, een West-Vlaamse bso-leerling en een Leuvense leraar Nederlands zullen danig verschillen. Een taalmengtafel kan wel groeien of uitgebreid worden: een Nederlander die verhuist naar Vlaanderen en zich een beetje integreert, zal na enige tijd de knop Belgisch-Nederlands toevoegen.

BEPERKINGEN

Uit de laatste paragraaf blijken al enkele beperkingen: de taalmengtafel kan misbruikt worden doordat niet alle essentiële kenmerken van de sociolinguïstische competentie uit de metafoor volgen. Terwijl de schuifknoppen wél garant staan voor een dynamische interpretatie van de normen, heeft het model verder op zich nog een statisch karakter: een echte mengtafel groeit niet. Bovendien zegt het model zelf niets over de (wisselende) verwachtingen die er in de taalgemeenschap leven.

De eerste beperking kunnen we deels opvangen door een abonnementssysteem aan de taalmengtafel te koppelen dat een periodiek onderhoud van software en hardware garandeert. De geheugenchip wordt dan geregeld (en geheel kosteloos) vervangen en zo nodig ook het bedieningspaneel (door een versie met nieuwe knoppen bijvoorbeeld).

Voor de tweede beperking liggen de zaken anders, want de wisselende verwachtingen kunnen niet zo maar ingebouwd worden. Misschien is dat maar goed ook, want de taalmengtafel mag niet verward worden met

een computer die automatisch de gepaste output genereert. Het is aan de taalmengtafelgebruiker om de situatie en dus ook de verwachtingen van de zender zo goed en zo kwaad mogelijk in te schatten en er op grond van de eigen overtuigingen op te reageren door de posities van de verschillende schuifknoppen te bepalen. Aangezien de verwachtingen vaak niet absoluut zeker te voorspellen zijn, is er meestal het risico dat de verwachtingen van de zender en de ontvanger uiteenlopen. Je denkt dat je op een bepaald ogenblik de hoorder kunt tutoyeren, maar dat kan wel eens tegenvallen. Lijdend aan een midlife-crisis doe je je best om sympathiek over te komen bij jongeren door wat jeugdig jargon te reproduceren, en dan stel je vast dat dat niet geapprecieerd wordt. Het is allemaal des levens en dus is het goed dat de taalmengtafel de illusie niet wekt dat dergelijke ellende vermeden kan worden.

De taalmengtafels van een vijftigjarige Turkse immigrant in Utrecht, een West-Vlaamse bso-leerling en een Leuvense leraar Nederlands zullen danig verschillen.

TOT SLOT

Hierboven is al gezegd dat deze voorstelling van de taalmengtafel slechts een rudimentaire aanzet is. Het model kan zeker nog op vele manieren verfijnd worden. Niet alleen het aantal knoppen kan uitgebreid worden, er kunnen ook bedieningsfuncties toegevoegd worden. Te denken valt bijvoorbeeld aan preselectie- of instellingsknoppen die het bereik van bepaalde schuifknoppen automatisch beperken of bepaalde knoppen activeren. Als je instelt op 'spreken' bijvoorbeeld, dan kun je apart de mate bepalen waarin je je regionale accent laat doorschemeren. De schuifknop voor dat accent kan

Taalzorg betekent je taalkeuzes verzorgen en dus bewust omgaan met de taalmengtafel.

automatisch op nul gezet worden wanneer 'spreken' uitstaat.

Ik hoop dat deze rudimentaire aanzet toch een inspiratiebron mag zijn voor taalleerkrachten die met

Blommaert en Van Avermaet (2008) een visie huldigen *"waarin taalonderwijs aansluit bij*

de talige realiteit, ze niet ontkent of afwijst maar productief begint te gebruiken" (p. 19). Dat zijn geen taalleerkrachten die het belang van taalzorg minimaliseren. Integendeel, want taalzorg betekent je taalkeuzes verzorgen en dus bewust omgaan met de taalmengtafel.

Suggesties ter verbetering en verfijning zijn altijd zeer welkom.

Johan De Schryver
Hogeschool-Universiteit Brussel
johan.deschryver@hub.be

Noten

- 1 Met dank aan José Vandekerckhove, Karen De Jonghe en An Vlasselaers voor hun commentaar bij een vorige versie van deze tekst.

Literatuur

Blommaert, J. & Van Avermaet, P. (2008). *Taal, onderwijs en de samenleving. De kloof tussen beleid en realiteit*. Berchem: EPO.

De Caluwe, J. (2006). Tussentaal als natuurlijke omgangstaal in Vlaanderen. In: J. De Caluwe & M. Devos (red.), *Structuren in talige variatie in Vlaanderen*. Gent: Academia Press, p. 19-34.

De Schryver, J. (2008). Taalzorg in Vlaanderen. Over chaos, schijnemancipatie en de taalmengtafel. In: S. Vanhooren & A. Mottart (red.), *Tweeëntwintigste conferentie Het schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 279-284.